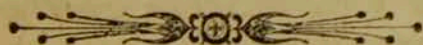

նութեան , առանց օրինաց եւ առանց դատաստանի . չը կայ արդար եւ անաչառ Յիսուս մը որ լսէ զրկելոյն բողոքանայ . Յիսուսին յաջորդած է խոտասիրտ մարդն , որ իւր իշխանութեան փառքէն չլացած , ամբարտաւանութեան մեծամեծ խորհուրդներով անպատուութիւն կը համարի իրեն մի ստորին և աննշան հպատակի ձայնը լսել . սակայն շուտով կը խորտակի նոյա անբարհաւաճութեան եղջիւրն եւս իրենց բռնութեան գաւազանին հետ միասին , բաւական է քաղաքական մի անհնգութեթ պատճառ , որ իրենց խարխուլ գահուն վերայէն թաւալգոր տապալէ դերենք . վերջապէս չը կայ բան մը աշխարհի մէջ , որոյ մատակարարած քաղցրութիւնը անկողորդ լինի դառնութեան և տեւականութիւն ունենայ . աշխարհի մէջ անխառն քաղցրութիւն այն ատեն կը դառնայ միայն , երբ բարութիւն և առաքինութիւն կը գործեմք . այն է , Յիսուսի պատուէրները կը կատարեմք . քանի որ այսպէս է , պէտք է սթափինք ուրեմն և զգամք Յիսուսի մատակարարած այն երկնաւոր և յաւիտենական հացի քաղցրութիւնը եւ անբաժան մնամք միշտ մեր Յիսուս Քրիստոսէն , որ մեր կեանքն ու բովանդակ երջանկութիւնն է :

Դ . Ս . Ծանօթանալ :

ՄԱՐԿՈՍ

ԱՐՅԱՔԻՆ ՄԱՐԿ

Զ . Զգացումն .

(Ծարուակութիւն , տես թիւ 2 .)

Նոխորդ գլուխներու մէջ նկարագրուած գործարանները խաղաղ անգործ կը լինին , եթէ չը ներգործուին աւելի բարձր կարողութենէ մը այսինքն , Զլային Դրո-նիէն , որոյ պաշտօնըն է գրգռել սոյն գործարանները և վերջացնել կամ կանոնաւորել նոյա գործողութիւնները : Առանց սոյն բարձրագոյն կարողութեան մարդ անկարող է արտաքին առարկաներու վրայ զգացումն և տեղեկութիւն ստանալ . հետեւաբար անբաւական իսկ կամաւոր շարժում մի արտադրել . վասն զի սա իսկ է միայն Զգացման և կամեցողութեան կայարանը : —

Զգացման է այն կարողութիւնը , որով մարդ ընդունելով արտաքին իրաց ներգործութիւնները , անոնց այլ եւ այլ հանգամանաց վրայ գիտութիւն կամ ճանօթութիւն կ'ունենայ : Իսկ Կ-մեջդ-ն-ի-ն է այն կարողութիւնը , որով զգացուած պիտոյից համեմատ , յառաջ կը գան մարմնոյ տարբեր շարժումներն հանգիստ գտնելու կամ վտանգէ խուսափելու համար : Թէ այս կարողութիւնք և թէ մարդոյ ուրիշ մասնաւոր ընդունակութիւնները , ինչպէս են , ճաշակել , հոտոտել , լսել , տեսնել և այլն , կախումն ունին յատուկ գործարանէ մը , որ կը կոչուի Զլային Դրո-նիէն :

Այս գործարանը սպիտակ կամ գորշագոյն մասնաւոր նիւթէ մը կը բաղկանայ , որ կակուղ և մուտ է , կենաց սկիզբները գրեթէ հոսանուա

կըլայ, բայց քանի որ մարդ դէպ ՚ի կատարելութեան հասակն յառաջանայ, նա եւս կրտսանայ իւր թանձրութիւնը։ Սա՛ երկու գլխաւոր մասեր կը ներկայացնէ՝ Ուղլային զանգուածներ կամ Զլային կէտրաններ և Զլային երկններ կամ Զլէր, որք ճերմակ գունով, ծուծով և ամուր մաշկերով թերեր են և կեդրոններէն մարմնոյն չորս կողմը ճիւղանալով կը տարածուին։ Գարձեալ նկատելով իրենց կատարած պաշտօնը, երկու կարգի կը վերածուին, մին կը ծառայէ կամաւոր շարժման և ըզգացման և կը կոչուի Կենդանական Զլային խորթ և միւսն ակամայ շարժմանց և գործարանական կեննայ կը վերաբերի և կը կոչուի Գործարանական կամ Գանգլիոնական խորթ։ Սոյն կարգերն եւս կեդրոնական եւ ճիւղաւոր մասերէ կը բաղկանան։

1. — Կենդանական խորթ. — Սորա կեդրոնական մասը կը բաղկանայ Բլէղէ, Յեփնո-ղէղէ եւ Ողնայարի ծոծէ, որք գանկէ և ողնայարի օղակներէն կազմուած ոսկրային պատեանի մէջ կը գտնուին և իրարու շարունակութիւն կրնան համարուիլ։

Բլէղէ՝ գլխոյ խոռոչին մէջ երեք հաս լրայէ լրայ մաշկերով պատուած և դրսէն սկաւառակով ամրացած է։ Արտաքուստ առաջին մաշկը՝ (dure-mère) ներքային, հաստատուն, թանձրը, սպիտակ և պիսակաւոր է, որ տեղ տեղ գանկի ոսկրին հետ միտնալով ամուր պատեան մը կը ձևւայրնէ. սորա ներքեւ կը գտնուի աւելի նուրբ և թափանցիկ երկրորդ մաշկը (arachnoïde) որ սարգիստայնի նմանութիւն ունի։ Իսկ սորա ներքին երեսը կը պատէ երրորդ ծակոտէն մաշկ մը (pie-mère), որմէ յետոյ կը գտնուի ըզեղի զանգուածը։ Բլէղը գլխոյն մէջ ճակատէն մինչեւ ծործո-

րակը տարածուած՝ ծուծի նման ճերմակ ու գորշ գունով, գրեթէ հաւ կը թաձեւ զանգուած մ'է, վերի ծայրը բաւական կանոնաւոր կամարած և երկու կողմերը սակաւ ինչ ճնշուած, իսկ վարի կողմը տափակցած է։ Մէջ տեղէն խորունկ հատուածով մը երկու կողմնական մասերու կամ Կէ-ըլէղներու կը բաժնուի։ Ներքին կողմը բոլորովին ճերմակ և զանազան խոռոչներով է, որք արտաքնոյն հետ հաղորդակցութիւն ունին և կը կոչուին Բլէղէ խորթ։

Յեփնո-ղէղը կամ Փոքր Բլէղէ՝ Բլէղի վարի գին դէպ ՚ի գլխոյն ետեւի կողմը զեանգուած եւ հազիւ անոր մէկ երրորդին չափ ծաւալ ունի։ Սա ըզեղէն հաստ մաշկով մը անջատուած և անոր նման ակօսածեւ ճեղքուածով մը երկու կողմնական մասերու բաժնուած է։ Ետեւի կողմը դէպ ՚ի վար միջին բլթակ մի եւս կ'որոշուի։ Իւր զանգուածը գորշագոյն եւ զուգահեռական ուղիղ ակօսներով բաղմաթիւ թերթերու բաժնուած է, որք խաւ ՚ի խաւ իրարու վրայ զիգուած կ'երեւին։ Իսկ ներքին կողմը կը տեսնուին սպիտակ երակային ճիւղանման բաժանումներ, որ Կենայ ծառ (arbre de vie) կը կոչուի։

Ողնայարի ծոծէ՝ Բլէղի և յետնուղէղի շարունակութիւնն է, որ կրկին երկու նման ողնայարի անցքին մէջ երկարելով գաւակի ոսկրին մօտ ճիւղերու բաժնուած է։ Սա եւս կը բաղկանայ երկու տարբեր գունով ուղեղային նիւթերէ, արտաքինը՝ սպիտակ և ներքինը՝ գորշագոյն, որք պատուած են ըզեղի առաջին մաշկին շարունակութեամբ։ Բայց բուն նիւթը չօշափուած չէ մաշկով, այլ բաւական հեռու, որպէս զի վտանգ չը պատահի ողներու աստիկ շարժումներէն յա-

առջ եկած կծկմամբ կամ արձակմամբ :

Իսկ այս երեք կեղբորնական զանգուածներէն արձակուած ջրերը , որք զանոնք մարմնոյն զանազան մասանց հետ կը հաղորդակցեն , ընդ ամենը 43 զոյգ են : Վերի կողմէն 12 զոյգը՝ Լղեղի վարի գիւնն և գանկի վրայ գըտնուած ծակերէն կ'ելան կ'երկարին և կը ծառայեն ընդհանրապէս գլխոյ վրայ եղած զանազան զգայարանաց : Մնացեալ 31 զոյգը՝ Ողնայարի ծուծէն յառաջ գալով , ողներուն միջոցներէն կըրկին արմատներով կ'ելան , կ'երկարին և կը ծառայեն վարի և վերի անդամոց ու մարմնոյն ուրիշ կամաւոր շարժումն ունեցող մկանանց շարժման և զգալութեան :

2.—Գործարանական կամ Գանգլիոնական կարգ :— Այս կարգը կը բաղկանայ ուղղային փոքրիկ որոշ զանգուածներէ , որք նոյնատեսակ նիւթէ երկիւնքով միացած են միմեանց հետ եւ ողնայարի վերին ծայրէն մինչեւ կոնքը ձգուած են ողնայարի առջեւի երկու կողմերէն , բայց նաեւ ուրիշ կողմեր ալ , ինչպէս սրտին և ստամոքսին մօտերը կը գտնուին : Ասոնցմէ արձակուած ջրերն կամ թերերը շնչառութեան գործարաններուն և փորոտեաց չորս կողմերը ցանցի նման հիւսուածքով տարածուելով , կը հասնին մինչև թոքերը , սիրտը , ստամոքսը , աղիքը , վերջապէս մարմնոյն բոլոր ախամայ շարժման մկանունքը և սննդեան գործարանները . ասոնք մարդոյ տնկական մասի , այսինքն սննդեան գործարաններուն կը ծառայեն , մինչդեռ Ողնայարի և Լղեղի ջրերը մարմնոյն կենդանական մասի գործարաններուն այսինքն Զգացման և Շարժման կ'օգնեն : Երբեմն մարդոյ վերայ Գանգլիոնի ազդեցութիւնը այն աստիճան կը զօրա-

նայ , որ կենդանական մասին հանգչած ատեն , որ քունի վիճակն է , Տնկական մասը աւելի զօրուոր գործելով Քնքի ըսուած վիճակը յառաջ կը բերեն , յորում ըղեղի պաշտօնը Ստամոքսին կ'անցնի և մարդ կը ծաշակէ , կը լսէ , կը խօսի , կը տեսնէ և կը շրջի , առանց իւր ինչ վիճակի մէջ լինելը զգալու : Այս վիճակը ստորին աստիճանի կենդանեաց վիճակ և հիւանդութիւն մ'է , յորում բնազդումը պայծառ իմացման տեղ կը տիրէ և գործել կուտայ :

Ասոնք են ընդհանուր Զգացման գործարանները , որով մարմնոյն չորս կողմը տարածուած ջրերուն միջոցաւ արտաքին ազդեցութիւնները ընդունուելով մինչև Լղեղը կը հասնին , ուր և կը կատարուի իմացումն : Բայց , ինչպէս տեսնեք , մարմնոյ բոլոր ջրերը միայն զգացման չեն ծառայեր , այլ ու մանք եւս մկանանց շարժումն ներգործելու և ոմանք ալ Մենդեան գործարանները գործողութեան ենթարկելու պաշտօնը ունին , որք իրարմէ անջատուած իւրաքանչիւրն կանոնաւորապէս կը հաղորդեն իրենց պատշաճ ներգործութիւնները , առանց միմեանց հետ խառնակելու : Այնպէս որ զգացման ջրի մը տկարութիւնը կամ թերութիւնը միայն զգացումը հաղորդելու անկարող կը լինի , առանց շարժման կամ սննդեան գործողութեանց մէջ խանգարումն պատճառելու : Իսկ շարժման կամ սննդեան ջրի մը պակասութիւնը կամ վտանգը միայն շարժման կամ Մենդեան մէջ տկարութիւն կամ անգործութիւն կը պատճառէ , առանց զգացման վրայ թերութիւն մը ներգործելու : Նոյն իսկ զգացման ջրերուն մէջ , ինչպէս նաեւ միւս տեսակի ջրերուն , ամենուն գործը նոյնատեսակ չեն , այլ զգացման զանազան տեսակները , շօշափելն , ծաշակելն ,

հոտոտելն, լսելն և տեսանելը, իրենց յատուկ ջղերն ունին, որք ուղղակի մարմնոյն որ և է կողմէն չեն կրնար ոտանալ իրենց յատուկ ազդեցութիւնը, այլ միայն իրենց մասնաւոր գործարանաց միջոցաւ, որք Զգայարանք կը կոչուին:

Մարդոյ զգայարանները հինգ հատ են՝ Ծաղիկէի, Զաշիկէի, Հոգոթիկէի, Տեսալիկէի և Լսիկէի:

1. — ԾՕՇԱՓԵԼԻԻ. — Ծօշափման զգալութիւնն է այն կարողութիւնը, որով մարդ կ'ընդունի արտաքին մարմնոց և ջերմաստիճանի մարմնոյն վրայ ըրած զանազան ազդեցութիւնները: Սոյն զգալութիւնը երկու կերպով կը կատարուի՝ Կրաւորաբար, երբ արտաքին իրերը կը դաչին և կը ներգործեն մեր վրայ, և Ներգործաբար կամ Կամաւոր, երբ մեք կը շօշափեմք իրերն կամաւ, նոցա վիճակը, տարածութիւնը, ձեւը, ջերմաստիճանը, մակերեւոյթի տեսակը, ծանրութիւնը և այլն, զննելու և իմանալու համար: Ծօշափման զգայարանը մարմնոյն չորս կողմը պատող մորթին է, որ ինչպէս նախորդ գլուխներու մէջ տեսանք, երկու բարակ խաւերէ կը բաղկանայ, ներքինը աւելի նուրբ և զգայուն, իսկ արտաքինը կէս-թափանցիկ և անզգայ և մարմնոյն զանազան կողմերը տարբեր հաստութեամբ: Մորթին ներքին երեսին վրայ կը վերջանան բիւրաւոր ջղերու ծայրեր, որք ստացուած ներգործութեանց իբրեւ հաղորդիչ կը ծառայեն. ստացուած ներգործութեան քանակութիւնն ալ կախումն ունի մորթի նրբութենէն և ջղերութիւնէն: Կամաւոր շօշափումը աւելի ձեռաց միջոցաւ կը կատարուի, որոյ մասերուն գիրքը, յօդուածները, մորթին նրբութիւնն և դիւրզգայութիւնը, մանաւանդ մասերուն ծայրերը

գտնուած բշտիկները, ջղերու բաղմութիւնը և փափկութիւնը, ամենաթեթեւ շօշափումներն ու ներգործութիւնները զգալի կ'ընեն անմիջապէս: Վերջապէս շօշափման գործարանը այն աստիճան կատարեալ է մարդոյ վերայ, որ հին և նոր իմաստնոց ոմանք համարած են զայն օգտակարագոյն քան տեսութեան եւ լսողութեան գործարանները: —

2. — ԶԱՇԱԿԵԼԻԻ. — Զաշակումը շօշափման տեսակ մ'է, որ մասնաւոր գործարանի միջոցաւ ընդունուած մարմնոց քիմիական մէկ յատկութիւնը, այսինքն նոցա համը կը զգացնէ մեզ: Սուրա գործարանը Լեզուն է, բերնի խոռոչին մէջ վերի կողմէն ոսկորի մը հետ միացած, իսկ վարի ծայրը ազատ եւ ամեն կողմ շարժական: Լեզուն մնուտ մարմին մ'է մաղասաւոր նուրբ թաղանթով մը պատուած. վրայի դին անթիւ մանր սղակունքներով և ջիւղերով ստան անհամար ջղերով, յորոց ոմանք շարժման եւ ոմանք համի ազդեցութիւնը րդկին հաղորդելու կը ծառայեն: Բայց բերնի մէջ ընդունուած նիւթերը համ տալու համար հեղուկ և կամ լուծելի ըլլալու են, որպէս զի բերնի շղիքով թրջուելով համ մը տան. չոր նիւթերը համ չեն տար. նոյնպէս երբ լեզուն բերնի շղիքով թացուած չըլլայ, ինչպէս կը պատահի երբեմն հիւանդութեան ժամանակ, համ չառքիչ կը ստացուի: Մարդոյ սոյն գործարանն եւս միւս բոլոր կենդանեաց գործարաններէն կատարելագոյն է: —

(Ծաղոնալիկէի)